

مقدمه‌ای بر پژوهش درباره میرزا کوچک‌خان جنگلی در منابع سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

سیدعلی کسائی

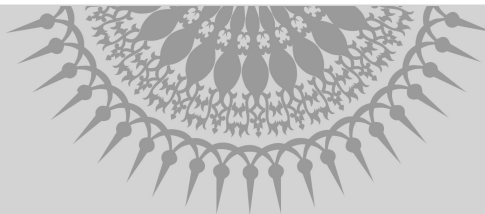
چکیده:

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران دارای منابع مکتوب و غیرمکتوب کشور است که برای تحقیق منابع ارزشمندی دارد. برای استفاده از این منابع شناخت نرم‌افزار کتاب‌شناسی ملی ایران لازم می‌نماید. این نوشتار که مقدمه‌ای بر پژوهش درباره منابع مربوط به میرزا کوچک‌خان جنگلی در کتابخانه ملی و آرشیو ملی ایران است با تکیه بر کلیدواژه‌های تحقیق درباره میرزا کوچک به کاربرد نکته‌هایی برای تسریع در جست‌وجوی منابع و رسیدن به مجموعه‌ای جامع از مواد پژوهشی موردنظر است و به نکته‌هایی مانند استفاده از گیومه، نیم‌فاصله، وجه‌مشترک کلیدواژه‌ها و عملگرهای نرم‌افزار کتاب‌شناسی ملی ایران اشاره می‌کند و پس از بررسی منابع مربوط به میرزا کوچک‌خان جنگلی بر اساس کلیدواژه‌های پیشنهادی و حذف تکراری‌ها، تعداد تقریبی کتاب، سند، مقاله، مواد دیداری-شنیداری و پایان‌نامه موجود در این سازمان را در اختیار اهل تحقیق قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها

میرزا کوچک‌خان جنگلی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، کتاب‌شناسی ملی ایران، کلیدواژه‌ها، روش تحقیق، روش جست‌وجوی منابع.

آرشیو ملی، سال سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۶، شماره پیاپی ۱۲، صص: ۲۰۷-۲۰۰



مقدمه‌ای بر پژوهش درباره میرزا کوچک خان جنگلی در منابع سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

سید علی کسائی^۱

مقدمه:

این تحقیق به دنبال منابع مرجع و تاریخی نیست که تاریخ زندگی و مبارزات میرزا کوچک و نهضت جنگل در آن آمده باشد. از این رو از جست‌وجوی کتب تاریخ سیاسی و اجتماعی و شرح احوال و تاریخ نهضت‌ها و مانند آن‌ها صرف‌نظر کرده و به منابع خاص و منحصر درباره میرزا کوچک جنگلی و نهضت جنگل تکیه کرده است.

کلیدواژه‌های تحقیق درباره میرزا کوچک

می‌توان تعداد رکوردهای به‌دست آمده در رسا یا کتاب‌شناسی ملی ایران را به‌دست آورد تا به تعداد اطلاعات موجود با این کلیدواژه‌ها پی برد. کلیدواژه‌هایی مانند:

۱- میرزا کوچک

۲- میرزا کوچک خان

۳- میرزا کوچک خان جنگلی

۴- نهضت جنگل

۵- یونس بن میرزا بزرگ

۶- کوچک جنگلی

۷- کوچک خان

۱. مربی، عضو هیئت‌علمی سازمان اسناد
و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛
alikasai@yahoo.com



- ۸- میرزا یونس
- ۹- قیام جنگل
- ۱۰- جنبش جنگل
- ۱۱- انقلاب جنگل
- ۱۲- روزنامه جنگل
- ۱۳- سردار جنگل
- ۱۴- جنگلی‌ها

چند نکته

نکته اول: انتخاب حد مشترک کلیدواژه‌ها برای جست‌وجوی کامل

در بین سه کلیدواژه اول یعنی میرزا کوچک، میرزا کوچک خان، میرزا کوچک خان جنگلی، دو کلمه «میرزا کوچک» حد مشترک است و بیشترین رکورد را دارد. تعداد رکوردهای منابع موجود با این کلیدواژه‌ها بدین ترتیب است:

میرزا کوچک: ۳۲۲

میرزا کوچک خان: ۲۱۴

میرزا کوچک خان جنگلی: ۳۰

با جست‌وجوی کلیدواژه «میرزا کوچک» در واقع هر سه کلیدواژه را جست‌وجو کردیم و گرنه برخی منابع را از دست می‌دادیم. چون بعضی منابع میرزا کوچک خان جنگلی با عنوان یا توصیفگر «میرزا کوچک» نوشته یا فهرست کرده‌اند. پس یافتن حد مشترک کلیدواژه‌ها برای جست‌وجو اهمیت به‌سزایی دارد.

نکته دوم: کلیدواژه مرکب در میان «گیومه»

در کلیدواژه میرزا کوچک بدون گیومه ۶۱۵ رکورد داریم و با گیومه یعنی «میرزا کوچک» ۳۲۲ رکورد. ۶۱۵ رکورد هم شامل منابعی است که در آن‌ها دو کلمه میرزا و کوچک در کنار هم آمده است و نام میرزا کوچک را بیان می‌کند و هم منابعی که در آن‌ها دو کلمه میرزا و کوچک جدا از هم آمده که بیان‌کننده نام میرزا کوچک نیست. از جمله منابعی که این دو کلمه جدا از هم در دو قسمت از فهرست آمده‌اند مانند:

- نسخه خطی ۵-۳/۲۳۴۶۲ جامع‌الاسرار نورعلیشاه، کاتب میرزا امین آجودان ابن کوچک خان سمیرمی.
- سند ۸۸۱/۹۹۸/۹۶ مصالحه‌نامه بین میرزا سید حسین فرزند میرزا سید زین‌العابدین از



حاجی محمد حسن فرزند آقا کوچک.

- مقاله ۷۸۹۱-۸۵ کارگردانی برای آنسوی آتش : کیانوش عیاری/نوید میرزا علی، قاب کوچک جام جم، ش. ۷۱، (۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۵)، ص ۸.
- کتاب سربی کفایه‌التعلیم اثر میرزا حسن رشديه، قطع: ۱۲۸۱۹/۵ س.م. (ربعی کوچک) رکورد ۱۰۰.
- عکس ۴۳۱۰۰۳ محمد علی میرزا قاجار با لباس قزاقی سوار بر اسب، نمای پشت او درختان بلند و گلدانهای کوچک چیده شده بر روی زمین.
- پایان نامه ۳۹۳۹۶۰۳ بررسی عوامل مؤثر پذیرش تجارت الکترونیک بر تبیین استراتژی بازاریابی در بنگاه‌های کوچک (مطالعه موردی: شرکت‌های شهرستان شبستر) [پایان نامه]/ زهرا خلیلیان وایقان؛ استاد راهنما میرزا احسن حسینی؛ استاد مشاور فاطمه عیدی.
- کتاب خیال، نام کوچک توسل/ مهدی میرزا رسول زاده.

البته رکوردهایی که ترکیب میرزا کوچک را در کنار هم در بر دارد همگی در معرفی میرزا کوچک خان جنگلی نیست. در بررسی ۶۱۵ رکورد کلیدواژه میرزا کوچک متوجه می‌شویم که از ۱۰۰ رکورد اول حدود ۳۰ رکورد و از ۱۰۰ رکورد دوم ۵۸ رکورد مربوط به میرزا کوچک جنگلی نمی‌شود؛ به طوری که یا نام فردی دیگر است مانند محمد شفیع وصال شیرازی خوشنویس معروف قرن سیزده و محمد قاسم اصفهانی خوشنویس قرن دوازدهم که آن‌ها هم مشهور به میرزا کوچک بودند. از جمله این افراد بعضی معروفند مانند:

- میرزا کوچک اصفهانی خوشنویس سده ۱۲ رکورد ۳۰ شاگرد درویش، مانند قطعه خط ۴۸-۷۹۳۵، اصفهان: کاتب: محمد قاسم میرزا کوچک اصفهانی: اوائل ربیع الاول ۱۲۹۲ق.
- میرزا کوچک وصال شیرازی خوشنویس سده ۱۳ق. که قطعه‌های خوشنویسی و کتاب‌های خطی بسیاری کتابت کرده مانند نسخه خطی ۶۰۲۴ ع که در انجامش آمده: انجام نسخه: من الجنة و الناس ... و انا العبد المذنب العاصی محمد شفیع شیرازی المشتهر بمیرزا کوچک المتخلص بالوصال غفرالله له و لوالديه.
- و بعضی غیر معروفند مانند افراد منابع ذیل:
- سند ۵۵۱۶/۲۹۵ پرداخت مستمری، برپائی تعزیه امام حسین (ع) از سوی حاجی میرزا کوچک شیرازی، ۱۲۵۲ و ۱۲۵۵ق.
- سند ۸۷۳۲/۲۹۳ شکایت یکی از بانوان نسبت به نحوه تقسیم عواید موقوفات حاج میرزا کوچک در برخوار اصفهان.
- پایان نامه ۵۱-۶۴۰۷ باشگاه فرهنگی دفاع مقدس [پایان نامه] دانشجو سعید پدرام؛ استاد



راهنما: احمد میرزا کوچک خوشنویس، استاد مشاور: فریبرز کریمی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی در قزوین، ۱۳۸۲.

- پوستر تبلیغاتی ۱۱۲۷۰۰۵ محمدحسین صدیقی (معروف به میرزا کوچک خان) کاندیدای سومین دوره انتخابات شورای اسلامی شهر بردسکن.
- یا افراد دیگر مانند درویش رحمتعلی معروف به حاجی میرزا کوچک در سند ۳۲۳/۲۸۰/۹۹ و محمد حسین بن زین‌العابدین معروف به میرزا کوچک مشهور به نائب‌الصدر، ۱۲۸۵ ق، کاتب کتاب خطی ۵۰۷۴-۱۱۱ مراح الارواح اثر احمد بن علی یا محمدعلی مشهور به آقا میرزا کوچک ساوجی در بعضی از منابع.
- رکوردهایی هم با نام میرزا کوچک آمده که در توصیف فرد خاصی نیست بلکه نام مرکز یا مکانی است مانند:
- پایان‌نامه ۳۶۳۸۵۵۷ تحلیل وضعیت کارآفرینی سازمانی در بخش دولتی و ارتباط آن با هوش سازمانی: (مطالعه موردی: شرکت توسعه نیشکر میرزا کوچک خان)
- پایان‌نامه ۵۱-۷۱۰۵۲ بررسی اثر داروی سیزاپراید در وزن‌گیری نوزاد LBW مبتلا به ریفلاکس کاستروازوفازیتال (GERD) در بیمارستان میرزا کوچک خان تهران از بهمن ۸۱ لغایت بهمن ۸۳
- سند ۳۸/۲۹۳/۹۰ نام‌گذاری فرودگاه بین‌المللی رشت به فرودگاه بین‌المللی میرزا کوچک خان.
- کتاب روزی که دنیا را لرزاند/ جان رید؛ ترجمه از رحیم نامور، بهرام‌دانش، [تهران]: نشر کوچک خان.
- بنابراین طبیعی است که حدود نیمی از ۶۱۵ رکورد مربوط به میرزا کوچک خان جنگلی نباشد.

نکته سوم: رعایت حد فاصله و گاه عدم رعایت آن

در کلیدواژه «میرزا کوچک» بین دو کلمه فاصله‌ای وجود دارد که در هر نوشته‌ای از جمله فهرست‌نویسی رعایت می‌شود. اما گاه ممکن است فهرست‌نویس اشتباهاً این فاصله را رعایت نکند و یا واژه مرکب به هر دو صورت نوشته شود و فهرست‌نویس بنویسد: «میرزا کوچک». در این صورت اگر ما هم در جست‌وجویمان به این صورت ننویسیم برخی منابع را از دست می‌دهیم. در مورد همین کلیدواژه در منابع کتابخانه ملی در دو حالت با فاصله و بدون فاصله این رکوردها را در جست‌وجو می‌بینیم:

«میرزا کوچک»: ۳۲۴



«میرزا کوچک»: ۳۵۵

و این یعنی بعضی از کتاب‌ها به صورت «میرزا کوچک» بدون فاصله یا با نیم‌فاصله فهرست شده است. و تعداد آن‌ها که مکمل تحقیق مان است با حذف کتب تکراری ۲۸۴ عنوان است. مانند:

- کتاب درآمدی تحلیلی-تاریخی بر شخصیت، آراء و اندیشه‌های میرزا کوچک خان جنگلی و مکاتبات سردار جنگل با نگاهی به اسناد/ جعفر مهرداد.
- سند ۳۱۸۲/۲۹۶ سفارش میرزا کوچک خان به سید محمدعلیخان کمیسر مالیّه در واگذاری پست به آقامیرزاعلی اصغرخلیلی در فومن ۱۳۳۸.
- مقاله بزرگ سردار جنگل-مروری بر مبارزات میرزا کوچک خان جنگلی در عصر مشروطه/ علوی، یحیی.
- پوستر ۲۸۸۲۵۹۲ رهبر نهضت اسلامی جنگل میرزا کوچک خان جنگلی
- جنبش جنگل و میرزا کوچک خان: خاطرات میر احمد مدنی، عضو شورای اتحاد اسلام و مدیر روزنامه پرورش / محمدتقی میرابوالقاسمی.
- اگر محقق این نکته را رعایت نکند از حدود ۲۸۴ کتاب بی‌خبر می‌ماند. و این بحث در سایر کلیدواژه‌ها هم می‌تواند صادق باشد. مانند «نهضت جنگل»:
- نهضت جنگل به روایت اسناد وزارت امور خارجه / وزارت امور خارجه.
- این اثر اگر کلیدواژه نهضت جنگل بدون فاصله یا با نیم‌فاصله یعنی به یکی از دو صورت «نهضت جنگل» یا «نهضت جنگل» تایپ و جست‌وجو نشود، به دست نمی‌آید.
- شاید این چالشی در فهرست‌نویسی و یا مستندنویسی باشد. زیرا کلیدواژه مستند برای میرزا کوچک را در منابع کتابخانه ملی به دو صورت با فاصله و بدون فاصله مشاهده می‌کنیم:
- میرزا کوچک خان، یونس بن میرزا بزرگ، ۱۲۹۸-۱۳۴۰ ق.
- میرزا کوچک خان، یونس بن میرزا بزرگ، ۱۲۹۸-۱۳۴۰ ق.
- و امید آن که از سوی همکاران کتابدار به رفع آن اقدام شود.
- بنابراین به نظر می‌رسد که برای دستیابی به منابع جامع نیازمند آنیم که هم با فاصله و هم بدون فاصله و هم با نیم‌فاصله کلمات را در کلیدواژه جست‌وجویمان قرار دهیم.

نکته چهارم: استفاده از امکانات جست‌وجوی پیشرفته

در برنامه پارس آذرخش که نرم‌افزار کتاب‌شناسی ملی ایران بر اساس آن تهیه شده، امکان جست‌وجوی پیشرفته وجود دارد که برای رسیدن به منابع مورد نظر مفید است. در این برنامه با روش جست‌وجوی ترکیبی یا حذفی می‌توان با استفاده از عملگرهای: و، یا، بجز، کلمات را



با هم یا بدون هم در منابع جست‌وجو کرد.

مثلاً «میرزا کوچک» با استفاده از گزینه بجز به همراه کلمه خان جست‌وجو شود ۲۳۷ مورد رکورد می‌دهد و با استفاده از گزینه بجز به همراه کلمه خان ۸۵ رکورد. و نتیجه اولی می‌شود میرزا کوچک خان و دومی میرزا کوچک که غالباً آثار آقا میرزا کوچک وصال را معرفی می‌کند. به‌جای استفاده از عملگر و می‌توان از ایجاد فاصله در جست‌وجو استفاده کرد. یک فاصله بین دو کلمه به معنی جست‌وجوی یک کلمه با کلمه دیگر است و نتیجه جست‌وجو رکوردهایی است که هر دو کلمه را دارا می‌باشد. از عملگر بجز می‌توانیم برای حذف تکراری‌ها استفاده کنیم. مثلاً اگر منابع کلیدواژه «میرزا کوچک» را جست‌وجو کردیم و سپس منابع کلیدواژه «نهضت جنگل» را جست‌وجو می‌کنیم چون تعدادی از رکوردهای این دو کلیدواژه مشترک است و در هر دو جست‌وجو آمده است برای حذف تکراری‌ها از عملگر بجز بهره می‌گیریم و کلیدواژه «نهضت جنگل» را با عملگر بجز و کلیدواژه «میرزا کوچک» جست‌وجو می‌کنیم. در این صورت منابعی که در آن کلیدواژه «نهضت جنگل» آمده ولی کلیدواژه «میرزا کوچک» نیامده، به‌دست می‌آید. همین کار را با کلیدواژه‌های دیگر مانند جنبش جنگل، قیام جنگل و غیره انجام می‌دهیم تا با منابع تکراری مواجه نشویم.

با عملگر یا از منابعی که دارای دو کلیدواژه چه با هم و چه بدون هم باشند، مطلع می‌شویم. مثلاً اگر می‌خواهیم از منابعی که در مورد «میرزا کوچک» یا «نهضت جنگل» است باخبر شویم، این دو کلیدواژه را در دو فیلد و با استفاده از عملگر یا جست‌وجو می‌کنیم. در این صورت همه منابع مربوط به میرزا کوچک یا نهضت جنگل به‌دست می‌آید. البته نرم‌افزار کتاب‌شناسی ملی قابلیت‌های بسیاری دارد که دانستن آن در مراحل مختلف جست‌وجو از انتخاب کلیدواژه تا ذخیره اطلاعات برای محقق مفید است.

منابع مربوط به میرزا کوچک خان و نهضت جنگل

الف- کتاب: تعداد کتاب‌ها با توجه به کلیدواژه‌ها با حذف تکراری‌ها: ۱۱۹

- میرزا کوچک ۹۲
- نهضت جنگل ۱۹
- جنبش ۳
- انقلاب ۳
- روزنامه جنگل ۱
- کوچک خان ۱

البته گاه ممکن است از طریقی دیگر به منابع بیشتری دست یابیم. مانند کتاب‌شناسی آخر

کتاب‌ها و مقالات و یا کتاب‌هایی باشند که با هیچ یک از کلیدواژه‌های انتخاب‌شده نتوان یافت و یا به کلیدواژه‌های دیگری نیاز است.

ب- سند: تعداد اسناد با توجه به کلیدواژه‌ها با حذف تکراری‌ها: ۲۵۱

- میرزا کوچک ۷۴
- نهضت جنگل ۷۴
- جنبش جنگل ۹۶
- کوچک خان ۴
- روزنامه جنگل ۲
- جنگلی ۱

ج- مقالات: تعداد مقالات با توجه به کلیدواژه‌ها با حذف تکراری‌ها: ۱۹۴

- میرزا ۱۳۲
- نهضت ۲۱
- جنبش ۳۹
- کوچک جنگلی ۱
- سردار ۱

د- دیداری-شنیداری: تعداد منابع دیداری-شنیداری با توجه به کلیدواژه‌ها با حذف

تکراری‌ها: ۴۵

ه- پایان‌نامه‌ها: تعداد پایان‌نامه‌ها با توجه به کلیدواژه‌ها با حذف تکراری‌ها: ۱۶

و- تاریخ شفاهی: تعداد منابع تاریخ شفاهی: ۲

مجموع منابع: تقریباً $۱۱۹+۲۵۱+۱۹۴+۴۵+۱۶+۲ = ۶۲۷$

